

HATAY'IN ANAVATAN'A İLHAKININ TÜRK DIŞ POLİTİKASINDAKİ YERİ

YRD. DOÇ. DR. ERGÜNÖZ AKÇORA*

Hatay meselesinin daha iyi anlaşılması için öncelikle coğrafyasını, jeopolitik ve stratejik konumunu ve tarihçesini ortaya koymak lazımdır. Ancak konunun dağılmaması için eski çağ Selçuklu dönemi üzerinde durmadan, stratejik ve jeopolitik durumu, XX. Yüzyıldaki faaliyetler, Hatay'ın Osmanlı Devleti'nden çıkışı, Cumhuriyet Türkiye'si'nin Hatay'ı Misak-ı Milli hudutları içine alma çabası ve bunun gerçekleşmesi için ortaya koyduğu mücadele anlatılmaya çalışılacaktır.

Hatay, Anadolu'dan, Suriye ve Mısır'a ve buradan da Anadolu'ya gelen yolların geçiş noktasını teşkil ettiğinden, bir liman bölgesi, havvancılık ve ziraate elverişli topraklara sahip olması tarihin ilk çağlarından itibaren bölgedeki devletlerin daima ilgisini çekmiştir. Onun için ilk çağlarından, günümüze kadar önemini korumuştur.

Hatay yöresi; Dört Halife, Emeviler, Abbasiler, Selçuklular ve Osmanlılar döneminde de en verimli topraklara sahip bir bölge, transit geçiş yollarının üzerinde bulunması sebebiyle de canlı bir ticaret merkezi olmaya devam etmiştir.

Bunun yanında tarih boyunca etnik ve dinî yönden de çeşitlilik arzemesine rağmen toplumların, gayet iyi şekilde anlaşmaları bir arada yaşamalarına güzel bir örnek teşkil eden bölge görünümünü 19. Yüzyıl başlarına kadar zaman, zaman ortaya koymuştur.

19. Yüzyıldan itibaren Avrupa ülkelerindeki sanayileşme ve hammadde ihtiyaçlarının ortaya çıkması sebebiyle Hatay bölgesi çok cazip bir durum almıştır. Hele Musul, Kerkük ve Basra Körfezi'ndeki petrol yataklarına sahip olma durumu bölgenin stratejik konumunu daha iyi ortaya koymuştur.

Bu sebeple XIX. Yüzyıl sonlarından itibaren İngiltere, Rusya ve daha sonra da Fransa menfaatleri doğrultusunda çıkarlarını korumak ve bölgede nüfuz elde etmek için büyük bir mücadeleye girişmişlerdir. Ancak 1917 yılında Bolşevik İhtilâli sonunda Rusya'nın ortadan çekilmesi ile Fransa bu boşluğu doldurmaya ve

* Fırat Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Tarihi Araştırma ve Uyg. Merk. Müdürü

nüfuzunu arttırmaya çalışmıştır.

Şüphesiz bölgede tutanabilmek için Osmanlı Devleti aleyhine çalışmaya başlamışlardır. Bunu sağlamak için de değişik metod ve yollar ile azınlıkları yani gayrimüslimleri, hatta müslüman arapları, muhtariyet ve istiklâl vaatleriyle Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya ve siyasî, ekonomik istikrarı bozmaya çalışmışlardır.

Bu arada Fransa ile İngiltere, 16 Mayıs 1916 tarihinde Osmanlı Devleti'nin paylaşılması konusunda Sykes-Picot Andlaşması uyarınca, İskenderun ve bölgesi Suriye toprakları içinde sayılmış; Fransız etki alanında bırakılmıştı. Ayrıca Suriye ve Lübnan'ın kendisine bırakılması için büyük bir kararlılık göstermiş, neticede Milletler Cemiyeti yasasının 22. maddesiyle, 28 Haziran 1919'da kurulan manda sistemi içinde gerçekleştirmişti.¹

Mondros Mütarekesi sonrası Hatay'ın İlgali

Bu bölge, mütareke öncesi Suriye'ye bağlı "İskenderun Sancağı" olarak anılıyordu. 30 Ekim 1918 "Mondros Mütarekesi"nin imzalandığı günlerde Türk ordusu güney kesiminden Filistin cephesindeki başarısızlık ile kuzeye yani Fırat nehri mıntıklarına kadar geri çekilmiş ve yeni bir cephe oluşmuştu. İngiltere'nin ve Fransa'nın basit sebepler ile İskenderun'a asker çıkarmalarına karşı çıkmış ise de merkezi Adana'da bulunan Yıldırım Orduları Komutanlığı birşey yapamamış, sonunda lağvedilmesi ile Anadolu'nun her bölgesinde olduğu gibi Hatay'da da Fransızlar'a karşı müdafaaya çekilmiş ve daha sonra da bir millî mücadelede cephesi kurulmuştur.²

Aslında Mondros Mütarekesi görüşmeleri devam ederken Antakya'da Faysal'cıların düzenlediği ve şehrin ileri gelenlerinin yaptığı bir toplantıda Şam'da Faysal'ın kurmuş olduğu hükümetin uzantısı olarak bir Arap Hükümeti kurulması teklif edilmişti.

27 Ekim günü bu teklif bir emrivaki sonucu yürürlüğe girmiş. Kurşunlu Han'da Arap Hükümeti ilan edilmiş, Türk bayrağı indirilmiş, yerine Arap Bayrağı diye bir bayrak çekilmiş ve İbrahim Edhem Bey'i hükümet reisliğine seçmişlerdir.³

1 İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.1, Ankara, 1983, s. 531-532; *Yurt Ansiklopedisi*, *Hatay Maddesi*, C.5, İstanbul, 1982, s. 3403.

2 Tahsin Önal, *Türk Siyasî Tarihi*, Ankara, 1978, s. 575, Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay*, *Atatürk Haftası Armağanı*, Ankara, 1988, s. 12-13.

3 Mehmet Tekin, *Hatay Tarihi*, Antakya, 1993, s. 97.

14 Kasım gününe kadar Antakya'da çeşitli huzursuzluklar olmasına rağmen bu tarihte artık işgalci devletler tarafından İskenderun ve çevresine birliklerini çıkarmak suretiyle işgali fiili duruma getirmişlerdir. Bunu fırsat bilen Arap yanlısı şahıslar 23 Kasım'da bir toplantı yapmışlar, işgali değerlendirmişler, aralarında İbrahim Henano'nun da bulunduğu bir grup ellerinde taşıdıkları dört renkli Arap bayrağını davul zurna çalarak dolaştırmışlar ve Arap Hükümeti'ni kurmuş olduklarını 24 Kasım'da ilân etmişlerdir.

Bu hareketle şehirde huzursuzluklar artmış, şehir yeniden anarşiye teslim olmaya başlamıştır.

27 Kasım 1918 tarihinde merkezi Beyrut'ta bulunan Fransa Yüksek Komserliği'nin çıkardığı bir kararname ile "İskenderun Sancağı", İskenderun merkez alınmak suretiyle Antakya ve Reyhanlı'yı da almak suretiyle kurulmuş oldu.

Halep'te ise Hicaz Emiri Kral Faysal'ın başkanlığında bir Arap hükümeti kurulmuş, Antakya'yı resmen Halep'e bağladığını bildirmişti.

Ancak Fransız birlikleri İskenderun'dan 7 Aralık 1918'de Antakya'ya hareketle burasını işgal etmiş, Fransız birliği doğrudan kışlaya gitmiş, bunu Arap bayrağının indirilişi, yerine Fransız bayrağını hükümet konağına çekmek istemeleri takip etmiştir. Fakat halkın tepkisi büyük olmuş ve bu durum sert bir şekilde protesto edilmiştir.⁴

Buna rağmen Fransız askerinin Antakya'ya gelişinden sonra anarşinin sona erdiği, asayişin düzeldiği görülmüştür. Halk rahatça kendi işleriyle meşgul olmaya başlamıştır. Ancak bir müddet sonra Fransız birliği içindeki Ermenilerin düşmanca davranışları halkı yeniden tedirgin etmiştir.⁵

Protestolara rağmen İcraata devam eden Fransız ordusu, 11 Aralık 1918 günü İskenderun Sancağı'nı (Hatay), işgal etmiş ve bunu bir beyanname ile halka duyurmuştu. Asayişin sağlanması için ise ilân edilen yasaklara ve kurallara uymayanların cezalandırılacağı belirtilerek halkın tansiyonunun düşürülmesine çalışılmıştı.

Daha sonra aynı gün 400 Ermeni'den meydana gelmiş bir Fransız piyade taburu Dört Yol'u işgal etmiş, büyük taşkınlıklar ile halkın malı gaspedilirken işkence hatta adam öldürmelere başlamışlardır. Buna dayanamayan Karakese'li bir vatandaş bir Fransız askerini öldürmesiyle Fransızlar sert hareketlerini daha da art-

4 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 91.

5 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 98.

tırmışlardır. Nitekim Özerli köyünde katliam girişimleri vatandaşların almış oldukları tedbirler sonucu akim kılınmıştır. Hatta 15 ölü bırakarak çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu bakımdan bazı araştırmacılar 19 Aralık gününü Millî Mücadele tarihimizde önemli bir gün ve "İlk Kurşun" atılışının Dört Yol'da olduğunu belirtmeleri önemli bir iddia olarak belirtilmiştir.⁶

Ayrıca Filistin'den, Halep ve Adana'ya gelen Mustafa Kemal'de "İskenderun Sancağı'nın" işgalini öğrenince Müttefik Orduları Komutanı **Maraşal Allenby**'i protesto etmiş ve daha o zamandan bu meseleye el atmıştır.⁷

1918 sonlarında Reyhanlı taraflarında da ileri gelenlerin yapmış oldukları girişimler sonucu Arap çetelerinin saldırılarına karşı koyabilmek için mahalli bir teşkilat kurmuşlar ve mücadeleye karar vermişlerdir. Nitekim ilk defa 28 Şubat'ta Reyhanlı yakınlarındaki bir Fransız garnizonuna baskın düzenlenmiş ve ele geçirilmiştir. Ancak üstün düşman birliklerinin devamlı baskınları sonucu bu çete dağılmak zorunda kalmıştır.

Antakya'daki ilk teşkilatlı mücadele Mayıs 1919'da başlamıştır. İlk silahlı çatışmalarını Kuseyr'de yapmışlar böylece Antakya'da silahlı mücadele dönemi başlamıştır.⁸

Bir müddet sonra 13 Temmuz 1919'da **King-Crane** isimli bir Amerikan heyeti İskenderun Sancağı'na gelerek halktan, Fransız idaresinden memnun olup, olunmadığını sormuş, bunu fırsat bilen Türkler başta Belen Kaymakamı **Mürselzade İhsan Bey** ve **Kadı Ali Rıza Efendi**, **Şeyh Hasan Ağa** topluca Fransız idaresine karşı olduklarını ve Türk idaresini istediklerini belirtmeleri Fransızları sinirlendirmişti. Komisyon yaptığı görüşmeler sonucu Fransız idaresini isteyenlerin sadece azınlıklar olduğunu ortaya koymuş bu durum Fransızların tutumlarını daha da sertleşmesini sağlamıştır.

Ancak Fransız işgali yine de bölgenin önemli şahsiyetlerinin aralarındaki husumete son vermesine, aile ve aşiret reislerinin bir araya gelmesine, Hatay davasına dört elle sarılmasına vesile olmuştur.

Bir müddet sonra da kendi aralarında görüşmek suretiyle Fransız idaresinin kabul edilmeyeceğine ve ilk fırsatta mücadeleye başlayacaklarına karar vermişlerdir. İşte bu karar ile Antakya'da Arap hükümetini de tasvip etmeyen İs-

6 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 100.

7 Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, Ankara, 1986, s. 2; Tayfur Sökmen, *Hatay'ın Kurtuluşu İçin Harcanan Çabalar*, Ankara, 1978, s. 20-21.

8 Mehmet Tekin; a.g.e., s. 100-102.

kenderun Sancağı ve havalisi halkı birlik olmuşlar ve "Hatay davası"na sahip çıkmaya başlamışlardır.⁹

İşgalin ilk günlerinden itibaren Fransız askerlerinin yanında onlardan aldıkları destek ile Ermeni çetelerinin sokaklarda yaptıkları taşkınlıklar Antakya'daki vatandaşlar arasında huzursuzluklar yaratmaya başlamıştır. Olaylara karşı Halep'te bulunan Kral Faysal Fransız istilasına karşı koymak maksadı ile ilk defa çeteler teşkil edilmesine ve halkın silahlanmasına çalışmıştır. Bu durum tansiyonu daha da gerginleştirmiş; ve Fransız Komutanlığı şüpheli görüldüğü gerekçesi ile tutuklamalara başlamıştır. Öncelikle Arapların elinde olan siyasi durumu daha sonra Türkler ellerine geçirmiş ve çete harekâtını bizzat yürütmeye çalışmışlardır.

Nitekim Türk Ocağı mensubu bazı kişiler Ahmet Türkmen idaresinde "Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ni" kurmuşlar, Anadolu'da ki Kuva-yi Milliye teşkilatı ile irtibat sağlanması için karar almışlardır. Bu maksatla Gizli görüşmeler sonucu Maraş'tan Bedri Bey komutasında Antakya havalisine bir kuvvetin getirilmesi mümkün olmuştur. Bedri Bey her ne kadar Mudafaa-i Hukukçular ile işbirliğine gitmiş ise de Fransızlar'ın giriştikleri askeri hareketler kendisini yıpratmış ve geri çekilmek zorunda kalmıştır.

Hatay bölgesindeki millî mücadele hareketine bundan sonra yine Maraş'tan gelen Özdemir Bey kuvvetleri bölgedeki Türk köylerinin ayaklanmasını sağlamış, fakat Fransız birliklerinin acımasız hareketleri sonucu pek çoğu öldürülmüştür.¹⁰

Özdemir Bey bunun karşısında teşkilatını kuvvetlendirme çabalarına girmiş, kendisine Asım Bey'de yardımcı olmuş ancak eski çete arkadaşlarından birisi tarafından öldürülmesi bölgedeki mücadelenin seyrinin değişmesine ve kuvvetlerin dağılıp gitmesine sebep teşkil etmiştir. Bu bakımdan beklenen netice elde edilememiştir.¹¹

1919 yılına geldiğinde Osmanlı Ordusundan emekli yüzbaşı Asım Bey'in çetecilik faaliyetleri devam etmiş, Antakya şehrine 10 Km. uzakta Narlıca köyünde karargâh kurmuş, otorite boşluğundan da istifade ile, zaman zaman şehir yapılan baskınlar ile Fransız birliklerine zarar vermeye çalışılmıştır.

9 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 22.

10 Nuri Aydın Konuralp, *Hatay'ın Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, İskenderun, 1970, s. 138.

11 Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, s. 9, Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı*, s. 14.

Burada önemli olan nokta çarpışmaların Araplar adına yapılmasıdır. Sebebine gelince, kendilerine Arapların para ve silah yardımıyla bulduklarını açıklamaları olmuştur.

Asım Bey'in Kuvay-i Milliye'ye katılma fikrini kabul etmemesi üzerine yarındaki mücahitler onu terketmişler ve Binbaşı Kadir Bey'e katılmışlardır. Daha sonra **Yüzbaşı Şahin** ve **Teğmen Talat** ile 200 kişilik bir kuvvet Fransız birliklerine karşı çatışmaya girmişler, Fransız birliklerinin üstün gücü karşısında yenilgiye uğrayınca, Belen Kaymakamı **İhsan Bey**'le birlikte Hassa istikametine çekilmek zorunda kalmıştır. Ancak çekilen birlikler Hassa ile Kırıkhan arasında Fransız birlikleri ile yeniden girilen çatışmada bu sefer düşmana ağır bir darbe indirilmiştir. Neticede Fransız birlikleri çekilmek zorunda bırakılmış ancak köyleri tahripleri engellenememiştir. Bu arada Fransız askerleri şehirde yakaladıkları kişileri kışalarına götürerek işkenceler yaptıkları, bazılarını da para karşılığı casus olarak kullandıkları anlaşılmıştır.¹²

Şehirdeki bu huzursuzluk sebebiyle halk köylere dağılmak zorunda kalmış, Maraş'a giderek Kuvay-i Milliyecilerden yardım talebinde bulunmuşlardır.

Öte yandan mütareke devrinde Antakya'da Faysal Hükümeti'nin kurulmasına büyük çaba sarfeden fakat sonradan Fransız kuvvetlerinin Suriye'yi işgali karşısında silahlı mücadeleye başlayan **İbrahim Hannon** Kuseyr'de Kuvay-i Milliyecilere katılmış, Maraş'a giderek yardım almış daha sonra Kafertarım mevkiinde bir Fransız birliğini geri çekilmek zorunda bırakmıştır.

Suriye'nin Fransız mandası altına konacağı 25 Nisan 1920'de **San Remo Andlaşması** ile tesbit edilmişti. Suriye Fransız mandasına girince, bu topraklar ile ilgilenen Türk Hükümeti Antakya ve çevresini adeta kendi kaderine terketmiş, böylece **Süleymaniye** ve **Kerkük** gibi nüfusun yarısından fazlası Türk olmasına rağmen Antakya ve civarı Misak-ı Milli sınırları dışında bırakılmak zorunda kalmıştı. Yine bu sırada Anadolu'da millî mücadele hareketi başlamış olduğundan Suriye'nin kuzey sınırının tam olarak tesbit etmek mümkün olmamıştı.¹³

1921 ilkbaharında önemli bir durum Şeyhköyü'nde Abdusselam Ağa Kuseyr bölgesinin bağımsızlığını ilân etmiş, kendini kaymakam tayin etmiş, burasını mıntıkanın silahlı çetelerinin hareket ve ikmal merkezi yapmıştır. Daha

12 Selahi R. Sonyel, *Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika*, Ankara, 1987, s. 195-200.

13 Mehmet Gönülbol-Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası*, Ankara, 1990, s. 127; Mehmet Alparğu-İsmail Özçelik-Nuri Yavuz, *Türk İnkılap Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, Ankara, 1993, s. 172; Mehmet Tekin; a.g.e., s. 108.

sonra buraya Antep kahramanı olarak bilinen Özdemiş Bey birliklerinin gelmesi ve kendilerine katılmaları ile çetelerin mevcudu 1000 kişi olmuştur.

Fransızlar bu teşkilatı dağıtıp bölgeyi zaptetmek için "Seyyar Kuseyr Grubu" adında bir kuvvet teşkil etmiş, 23 Temmuz günü Şeyhköy üzerine yürümüşlerdir. Ancak onlar gelmeden çetelerin köyü terketmeleri üzerine bu birlikler geri dönmek zorunda kalmışlardır.¹⁴

1921 başlarında İkinci Kolordu Kumandanı **Selahattin Adil Paşa** diğer kumandanlarından yardım istemek için Antep bölgesine gitmiş fakat bölgedeki çarpışmalar dolayısıyla bir yardım alınmadan geri dönmek zorunda kalmıştır.¹⁵ Buna rağmen **Hamam**'daki Fransız kuvvetlerine **İskenderun**'dan askerleri nezaretinde gönderilen mühimmat kafilisine **Dedeboyu** mevkiinde baskın verilmiş, elde edilen malzemenin bir kısmı **Osmaniye** mıntika komutanı **Miralay Recep Bey'e** gönderilmiştir.

Zaman zaman bu tür saldırılar ile ihtiyaçlar giderilmeye çalışılmıştır. Elde edilen silahlar ile **Akpınar**'ın güneyindeki **Yeniköy** civarında bir Fransız birliğine ağır kayıplar verdirilmiş ve geri çekilmek zorunda bırakılmıştır.

26 Ağustos 1921'de Fransızlar, **Faysal**'ın ordusunu **Maysalun**'da bozguna uğrattıktan sonra Halep dahil bütün Suriye'yi işgal etmiş, **Faysal Hükümeti**'ne son verilmiştir. Bunun üzerine İngilizler **Faysal**'ı Irak'a götürüp orada teşekkül ettirdikleri hükümetin başına geçirmişler, böylece **Faysal**'ı gündemde tutmaya çalışmışlardır.

Bu arada Halep şehri düşmüş, **İbrahim Hanano Bey** Filistin'de yakalanıp **Divan-ı Harbe** verilmiş ve idama mahkûm edilmiştir. Ancak **Mareşal Fevzi Çakmak**'ın girişimleri sonucu idamı durdurulmuş ve **İbrahim Hanano** serbest bırakılmıştır¹⁶.

Fransız birlikleri ile mücadele bütün hızı ile devam ederken **Bedri Bey** kumandasında bir kuvvet **Antakya** havalisine gönderilmiştir. **Bedri Bey** ile **Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti** arasında gizli temaslar başlamıştır. Fakat bu da yeterli olmamış ikinci defa **Özdemiş Bey** kumandasında bir kuvvet daha gönderilmiştir. **Özdemiş Bey** teşkilatı genişletme çabaları içinde iken **Maraş**'ta bulunan 2. Kolordu Kumandanlığından alınan bir emirde: "Fransızlar ile bir ateşkes yapılmış

14 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 110-112.

15 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 24-50.

16 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 57; Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı*, s. 14.

olduğundan Fransızlara karşı yapmakta olduğumuz harekâtı durdurduk. Onun için Kolordu Sakarya muharebesine iştirak etmek üzere hareket edecektir." denilmesi bölgedeki mücadele hızını kesmiştir¹⁷.

Hataylılar çeşitli olumsuzluklara rağmen bununla kalmamışlar bölgeyi terketmek zorunda olanlar Adana'da toplanmak suretiyle; Tayfur Sökmen, Samih Azmi Ezer, Şükrü Oğuz, Ferit Cemal tarafından "Antakya-İskenderun Yurdu" adıyla bir cemiyet kurmuşlardır. Bunun sonucu olarak "Altınöz" adıyla bir gazete çıkarmak suretiyle Hatay bölgesindeki halkın Türkiye'ye olan meylini ve güveninin artırmak, kurtuluş hakkındaki ümitlerini artırmak, düşman birliklerinin halka yapmış olduğu mezalimi anlatmak ve mücadelenin daha bilinçli yapılmasını temin etmek istemişlerdir.

Bu çerçevede Fransız yetkililerinden Clonel Melangeau'nun başkanlığında bir heyet İskenderun'a gelerek Rasim Yurtman ve Abdurrahman Beyler ile istişare yapmış, sonuçta Türk isteklerinin yani, Türkiye'ye iltihakin gerçekleşmesinin mümkün olamayacağı bildirilmiştir. Fakat Suriye'den ayrı bir idare kurulmasına karşı çıkmayacakları bildirilince, bu yönde çalışmalar başlamıştır.

Milli mücadele döneminde hızlanmış olan müzakereler anlaşma ile sonuçlanınca Fransızlar; Adana, Mersin-Osmaniye-Kilis ve Antep'i boşaltmayı ve Türk ordusunun noksan harp malzemesinin de teminini kabul etmişlerdir. Buna mukabil İskenderun Sancağı'nın boşaltulmasını ise reddetmişlerdir.

Bunun üzerine yukarıda da belirtildiği gibi "Hususi bir idareyi" kabul etmişlerdir. Hususi İdareden kasıt; Türk dilinin orada resmi mahiyeti haiz olması, Türk bayrağına benzer bir bayrağın bulunması, okullarda Türkçe'nin de okutulması, Türk kültürünün gelişmesinin temini ve Suriye'nin Türk hududuna yakın olan ekseriyette Türklerin çoğunlukta oldukları bölgelerde de bu maddenin tatbik edilmesi istenmiştir.¹⁸

Buna 20 Ekim 1921'de yapılan Ankara Andlaşması'nın 7. maddesi ile açıklık getirildiği görülmüştür. Bekir Sami Bey ile Fransız Başvekili Brian ile başlayan görüşmeler daha sonra Yusuf Kemal Beyle Franklin Boillon arasında imza edilen andlaşma ile noktalanmıştı.

Buna göre özetle; Taraflar, harbe son verecek, esirler iade edilecek, İskenderun için özel bir yönetim rejimi kurulacak, Türkler ticari münasebetlerde

17 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 4-5; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 49-56.

18 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 60-61, *Yurt Ansiklopedisi, Hatay Maddesi*, C.5, s. 3406.

Fransızları tercih edecek, Bölgenin Türk soyundan gelen halkının kültürlerinin ve dillerinin gelişmesi için her türlü kolaylık sağlanacaktı.¹⁹ vs.

Bu andlaşmanın 3. maddesine göre metnin imzalanmasından iki ay sonra belirlenen çizginin kuzeyine Türkler, güneyine de Fransız kuvvetleri çekilmiş olacaktı.²⁰

Bunlara rağmen Ankara Andlaşması gereğince; Adana, Mersin, Tarsus, Kilis ve Antep tahliye edilmiş, Türkiye'ye iade edilmiş, buna mukabil İskenderun Sancağı için vaatleri yerine getirilmemişti.²¹

Böylece Hatay Fransa'ya bırakılmakla Misak-ı Milli'den ikinci bir taviz verilmişti. Ancak buna mukabil Türkiye karşısındaki İngiliz-Fransız bloku parçalanmış, Fransa İngiltere'den de intikam almıştı.

Yine bu andlaşma ile Türk topraklarında zorla koparılmak istenen bir parçanın kurtulmasına sebep olduğu kadar, bu parçanın savunmasını sağlayacak Türk birliklerinin Batı Cephesi'ne kaymasını da sağlamıştı.²²

Burada önemli bir durum; kültürü, dili ve her şeyi ile Türk olan Hatay halkının Misak-ı Milli sınırlarımızın dışında kalması, Türk halkının ümitlerini gelecek zamanlara atması ile Türklerde teessür ve yeis yaratması olmuştur. Fakat Mustafa Kemal Ankara'da Tayfur Sökmen'i kabul ettiğinde ona özette "sizleri ileride muhakkak kurtaracağız" demesi gönüllere biraz da olsa su serpmiştir.²³ Buna rağmen bu durum halkın bir an önce Anavatan'a ilhakını sağlamak için büyük çaba sarfetmeleri gerektiğini ortaya koymuştu.²⁴

19 Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, Ankara, 1978, s. 571, Fahri Belen, *Türk Kurtuluş Savaşı*, Ankara, 1983, s. 372-373.; Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, C.4, Ankara, 1978, s. 46-47; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, 1988, s. 253; Bekir Tünay, "Atatürk ve Hatay", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, s. 5, Ankara, 1986, s. 455, Streck; *İslâm Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1979, s. 458.

20 Bu çizgi; İskenderun körfezi üzerinde, Payas mevkiinin hemen güneyinde seçilecek bir noktadan Meydan-ı Ekber'e doğru gidecek oradan Marsuve mevkiini Suriye'ye ve Kamaba mevki ile Kilis'i Türkiye'ye bırakmak üzere, güneye doğru kayacaktır. Oradan Çobanbey, Bağdat demiryolunu izleyecek. Nusaybin'e kadar Türk topraklarından gidecek, Cizre-i İbni Ömer'den Dicle'ye varacaktır.

21 İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.1, s.50; Fahri Aramaoğlu, *20. yıl Siyasi Tarihi*, C.1, Ankara, 1987, s. 348; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 62; Yusuf Hikmet Bayur, *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara, 1973, s. 90-92.

22 Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, I. İzmir, 1984, s. 293, 301; Selahattin Tansel, a.g.e., C.4, s. 46-47; Ahmet Cevdet Çamurdan, *Kurtuluş Savaşında Doğu Kilikya olayları*, 1974, s. 167.

23 Abdurrahman Melek, a.g.e., Ankara, 1986, s. 7; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 66; Fahri Aramaoğlu, *Siyasi Tarih*, C.1, s. 667.

24 Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı*, s. 16.

Ankara Andlaşması Sonrası Çalışmalar

Ankara Andlaşması ile Fransa her ne kadar İskenderun Sancağı'nın Misak-ı Millî Sınırları içine alınmasını kabul etmemiş ise de, özel bir statüye evet demekle dolaylı olarak ileride kabul edilebileceğine bir ışık yakmıştır.

Ankara Andlaşması'nın imzalanmasından hemen sonra Fransız idarecileri boş durmamış, bölgede etnik ve dini yönden ikilik çıkaracak durumlardan istifadeye çalışmıştır. Ancak bunu kamufle edebilmek için Antakya'da bu etnik grupların oluşturacağı, sözcde iktisadi ve içtimai maksatla bir gençlik teşekkülü kurmayı da ihmal etmemişlerdir. Adını "**Selamet-i Belde**" koydukları bu teşkilat fazla itibar görmemiş, bir müddet sonra cemiyet azaları arasında anlaşmazlıklar çıkmış ve cemiyet kapanmıştır.

Fransız manda idaresi, Suriye ve Lübnan, **Halep**, **Şam** ve **Lazkiye**'de mezhep çatışmalarını körüklemeye çalışırken, "**İskenderun Mustakil Sancağı**"nı kurmak ve suretiyle kendisinin Ankara Andlaşması'na sadık kaldığını ortaya koymaya çalışmıştır.

Burada yine Fransa oyunu oynamış, 1921 yılında Fevkaleda Komserin bir kararname ile Sancağı Halep'e bağlamak suretiyle tayinlerin, bu devlet tarafından yapılmasını ayrıca, İskenderun Sancağı'nın güncyinde kalan kasaba ve köylerin ise **Lazkiye**'ye verilmesini sağlamıştır.²⁵

Bütün bunların yanında Hatay'da Arapça konuşan Suriye yanlısı gençler Türkler'e karşı cemiyetler kurmuş, tecavüz, döğme, hakaret ve öldürmeye kadar giden olaylar başlatılmıştır. Bu cemiyetler arasında "**el-ehâü'l-Arabi** (Kardeşler Birliği)", "**El** **Uribe** (Arapçılık)" "**Usbetü'l-Arabi'l-Kavmî** (Arap Milliyetçiliği)" vb. isimler altında Türklere karşı harekete geçerken, Türkler'de "**Halkevleri**" adı altında dernekler kurulmaya başlanmış ve propagandalar ile ileride yapılacak halk oylaması için toplumu aydınlatmaya çalışmışlardır.

Hatay bu dönemlerde kanlı hadiselerin çoğaldığı, kanun kaçaklarının sığındığı bir yer, din ve mezheplerin çatıştığı bir ortam durumunu korumuştur. İskenderun Sancağı ve havalisiyle, Fransız idaresini hoş görmeyenler ve tedirgin olanlar kısım kısım Adana ve Mersin'e göç etmeye başlamış, bu göçmenlere hizmet vermek amacıyla Sami Azmi Ezer Başkanlığında olmak üzere; **Tayfur Sökmen**, **Rasim Yurtman**, **Nuri Aydın**, **İdris Antaki** tarafından gayri resmi olarak "**İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti**" kurulmuştur.²⁶

²⁵ Nuri Aydın Konuralp, *Hatay Kurtuluş ve Kurtuluş Mücadelesi Tarihi*, s. 147.

²⁶ Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 67, Ancak bu cemiyet 30 Mayıs 1923 tarihinde resmen kurulmuştur.

Türkiye'de Hatay'ı Kurtarma Girişimleri ve Devlet Yetkililerinin Çabaları

Öncelikle barışın teminden sonra Lozan'a gidecek heyete dava ve dertlerinin anlatılması için Antakya'daki şubelerine bilgi verilmiş, bunun üzerine Rasim Yurtman, Tayfur Sökmen, Sami Azmi (Ezer) ve Türkmenzade Ahmet'ten oluşan delegeler Ankara'ya gelmiş, Gazi Mustafa Kemal, İsmet İnönü ve Dr. Rıza Nur'a gerekli bilgiler aktarılmıştır.

22 Aralık 1922'de Lozan'da görüşmeler başlamış ancak beklenen ilgi görülmemiş, bunun üzerine bir telgraf çekilerek Türk olan bu mıntıkanın Anavatan'dan ayrı düşünölmeyeceği belirtilmiş ve daha aktif bir politika yapılması istenmişti.²⁷

Lozan görüşmelerinin kesildiği bir sırada Gazi Mustafa Kemal'in Adana'ya gelmesini fırsat bilen 200 kişilik bir heyet siyahlar giymiş olarak, Antakya'lı Affan Efendi'nin sözcöülüğünde, "Gazi Baba Bizi Kurtar" ibareli yazısı ile Gazinin karşısına çıkınca bu durum Gazi Mustafa Kemal'i etkilemiş ve "Kırk asırlık Türk Yurdu, düşman elinde esir kalamaz" diyerek tarihi sözüni söylediğinde törende bulunanlar verilen bu söze güvenerek geri dönmüşlerdir. Atatürk bu sözüni tutmak için Ankaraya döndükten sonra Hatay'ın kurtarılması çalışmalarını hızlandırmıştı.²⁸

Bu arada 16 Mayıs 1923 tarihinde Antakya İskenderun ve Havalisi Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Murahhaslığının yazdığı bir mektupta özetle "Bölgedeki insanların artık tahammüllerinin kalmadığı, devamlı zulüm ve işkence altında buldukları, buradaki kardeşlerimiz milliyeti ve dini bahane edilerek sürölmekte, hapsedilmekte ve öldürölmekte" olduğu bildirilmektedir. Mektuba devamla "Bu sebeple zamanında tedbirler alınmazsa yüzbinlerce kardeşimizin elim bir vaziyete düşeceklerdir. Bundan Anavatan'daki vatandaşların da çok üzölecekleri ancak Hatay her ne kadar millî hudutlar dışında kalınmış ise de ırkdaşlık itibariyle vekili olduğunuzdan bütün halkın vebalinin boyunlarında olacağı" belirtilmiştir.²⁹

Bu arada Suriye ve Sancak'ta bazı düzenlemeler yapıldığı görölmüşür. Nitekim 23 Eylül 1923'te Milletler Cemiyeti Suriye ve Lübnan üzerinde Fransız mandasını onaylamış, 5 Aralık 1924 yılında ise bir kararname ile "Suriye Devleti"

27 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 68-69.

28 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 70.

29 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 72; Bekir Tünay, "Atatürk ve Hatay", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*,

teşkil edilmiş ve Sancak'ın özel rejimi Halep Devleti'nden bağımsız olarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece Halep'in Sancak üzerindeki etkisi zayıflamış ve daha özerk hale gelmiştir. Yeni durumda "parçala-böl-yönet" taktiği içinde mali ve idari konularda özel bir rejim uygulanması getirilmiş, Fransızca ile Arapça'nın yanında Türkçe'nin de aynı statüye sahip olması sağlanmıştı.³⁰

1926'da Suriye ve Lübnan Fransız Fevkalade Komseri **De Jovenel**'in Türkiye'ye gelmesi ve Türkiye ile Suriye arasında dostluk ve iyi komşuluk muahedesi imza etmesi, çıkardığı bir kararnameye göre, merkezi İskenderun'da bir hükümetin kurulabileceği hususundaki beyanatlar Türklere yeni taleplerde bulunma cesaretini vermiştir.

Bu sözleşme 1921 Türk-Fransız Andlaşması'nca ana çizgilerle belirlediği Türkiye-Suriye sınırını açıklığa kavuşturduğu gibi andlaşmanın bazı hükümlerinin uygulama biçimleri ayrıntılarla belirlenmiş ayrıca yeni hükümler de getirmiştir. 15 maddelik sözleşmeye 5 protokol ve 1 mektup eklenmiştir. Sözleşmede; Suriye, Lübnan ve Türkiye arasındaki dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin sürdürüleceği, sınır güvenliği için ortak tedbirler alınacağı belirlenmiştir.³¹

Bunun üzerine eski ve yeni milletvekilleri İskenderun'da toplanmışlar ve bir anayasa yapmışlar, bu suretle Fransız himayesinde "**Mustakil İskenderun Hükümeti**"nin kurulduğunu ilân etmişlerdir. Yine bir kararnameyle hükümetin adı değiştirilerek "**Şimali Suriye Hükümeti**" ismini vermişlerdir. Ancak Devlet reisliğine bir Fransız'ın getirilmesine Suriye karşı çıkmış ve protesto etmiştir. Suriye devlet reisi Ahmet Nami'nin murahasları huzurunda tekrar Şam'a iltihak kararı verilmiş ve mustakil sancak davasının bir safhası daha başarısızlık ile kapatılmıştır.³²

Şam'a bağlı kalma devresi içinde Türk menfaatlerinin ileri sürülmesi hususunda daha iyi zemin hazırlanmıştır. Türk kültürü ile ilgili yazılar yazılmaya Türk büyüklerinin resimleri asılmaya başlanmış, gün geçtikçe artan fikir hareketleri ile Türkçe neşriyat yapma hakkı dahi alınmıştı. Nitekim "**Yeni Mecmua**" adıyla çıkarılan dergide Şam ve Suriye yönetimini tenkit eden, buna mukabil Sancağın istiklâli lehinde yazılan yazılar Türk birliğinin sağlanmasında büyük faydalar sağlamıştır.

30 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 128.

31 İsmail Soysal, a.g.e., (920-1945) C.I. Ankara, 1983, s. 282.

32 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 12-13.; Mehmet Tekin, a.g.e. s. 133.

Türk basınının yavaş yavaş siyasi mevzulara girmesi, Adana'da millî emniyet, Halep'te Türk konsoloslğu ile muharebeye başlaması, İskenderun, Reyhanlı ve Kırıkhan ile bazı köylerde de teşkilatlanmalar ile halk ile temas haline gelinmeye büyük yardımları olmuştur.³³

1928 senesinde Fransızlar tarafından Sancak'ta gittikçe genişleyen İstiklâl fikri Suriye'lilere büyük bir tehlike olarak anlatılmış, verilecek tavizlerle bu tehlikenin önleneyeği anlatılmaya çalışılmıştı. Bu maksatla Şam meclisinde Türkçe konuşurulmasına izin verilmesi tavsiye olunmuştu. Aynı yıl Şam Mebusan Meclisi, Müessesan meclisi olarak Suriye Anayasası'nı ve buna ek olarak İskenderun Statü organigini hazırlamış, 1930 yılında bu durum Cemiyet-i Akvam tarafından tasvip edilmişti.

Bu statü Organiginin birinci maddesinde özetle "Suriye dahilinde İskenderun Sancağı'na özel gemi işletmesi" bahşedilmiştir.

İkinci maddesinde; Devlet Reisi hakimleri tayin eder, Mutasarrıf'ın tayini üzerine kaymakamları ve Sancağın daire ve reisler tayin eder, mutasarrıflar ise diğer memur ve müdürleri tayin eder.

Üçüncü madde de ise; meclisin 12 azadan teşekkül edeyeği belirtilmiştir.

Statü Organik gayri Türk unsurlar tarafından ideal bir şekil olarak kabul edilmiştir. İdari otonomiye rağmen Şam, sancağa memur göndermekten geri kalmamıştır.

1931 yılında Şam Meclisine mebus, mustakil İskenderun İdari Meclisine âza seçimi ilân edilmiş, Antakya nüfusuna göre 2 Türk, 2 sünni Arap ile Ortodoks ve 2 Alevi; Kırıkhan'dan 1 Türk ve 1 Ermeni, İskenderun'dan 1 Türk, 1 Alevi, 1 Ortodoks olmak üzere 12 aza seçilmiştir.³⁴

1934 yılında **Abdulgani Türkmen** her sınıf halktan insanı davet etmiş, Halk Partisi'ni kuracak zemini hazırlamış, kendisi reis olmuş ve toplantılar nizam altına konmuştur.

1935 yılında Türk toplumu için bir fırsat ortaya çıkmıştır. Fransızlar'ın Suriye ve Lübnan'daki himayelerinin sonu gelmişti. Fransız idarecileri Sancak milletvekillerine Suriye'nin siyasi durumunda mühim rol oynatmak istemişler, bunlardan ikisini pašalık mevkiine getirmişlerdir. Ayrıca aralarında hem hükümet

33 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 14-15; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 136-137.

34 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 15-20; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 144.

partisine, hem de "Suriye Vatani Partisi'ne" mensup kimselerden teşekkül ettirilen "Suriye Vahdeti" adı altında bir teşekkül Türklerle karşı kurmuşlar ve bölgenin Türk Devleti ile birleşmesini engellemeye çalışmışlardır. Aslında Türklerin ideali, öncelikle Anavatan'a kavuşmak, bu olmadığı takdirde Suriye'den tamamen ayrı, mustakil bir hükümet şeklinde yaşamak olmuştur. Bu bakımdan davanın selameti için Anavatan'a güvendiklerinden oradan bir işaret almadıkça Cemiyet-i Akvam'a gitmeyi de düşünmemişlerdir. Bu maksatla dört kişilik heyet (Samih Azmi, İnyet Mürsel, Tayfur Sökmen ve Abdurrahman Melek) İsmet Paşa ile görüşmek üzere Ankara'ya gelmişler; Sancak'taki Türklerin nüfus, siyasi, içtimai ve iktisadi vaziyetleri hakkında bilgi vermişler, Hatay'ın muhakkak kurtarılacağı hususunda kendilerinden işaret beklenilmesi isteği üzerine geri dönmüşlerdir. Daha sonra Atatürk, İsmet Paşa ve Fevzi Çakmak bu bilgileri değerlendirmişler ve şimdilik Fransız mandası altında Suriye'den ayrı, mustakil bir devlet kurdurmaya çalışması, Cemiyet-i Akvam'a Fransızlar nezdinde müraaat yapılması da karar altına almışlardır.

Şüphesiz Fransızlar ile Türklerin aralarının iyi olmasına tahammül edemeyenler belli entrikalar ile bunu bozmaya çalışmışlar, Suriye'li askerler ile gerginlik artmaya başlamış, Antakya Belediye'sinin dükkânlara ve mağazalara isim ve sanat gösteren levhalar asılmaya başlamış, lisede Türk ve Arap öğrenciler arasında kavgalar çıkmış, Türkleri tahrik eden vakalar çoğalmıştır.³⁵

1936 yılının Haziran ayı sonunda Fransızlar Suriye'de ve Sancak'ta genel seçim yapılmasına karar vermişler ancak Başbakan İsmet İnönü'nün de katıldığı bir toplantıda yapılan istişare sonunda Türklerin bu seçime faydalı olmayacağı kanaatiyle katılmama kararı almışlardır.

Buna mukabil 9 Eylül 1936'da Suriye'de yapılan ve Suriye üzerinde manda idaresinin kaldırılması ve bu ülkeye bağımsızlık verilmesi için Dostluk ve İttifak Andlaşması yapılmıştı.³⁶ Ancak bu 22 Aralık 1936'da imzalanabilmişti.

1936 yılında esas önemli olay Eylül ayında Hariciye Vekili **Dr. Tevfik Rüşti Aras** başkanlığında bir heyetin Milletler Cemiyeti toplantısına gitmesi olmuştur. Türk hükümetinin Fransızlar nezdinde yaptığı temaslar netice veremeyince; konu Cenevre'de faaliyette bulunan Milletler Cemiyeti'ne intikal ettirilmiştir. Böylece Türk Hükümeti davaya el atmış, Fransa'ya verilen notalar ile

35 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 22-28.

36 Mehmet Gönlübol-Cem Sar, a.g.e., Ankara, s. 127; *Yurt Ansiklopedisi, Hatay Maddesi*, C.5, s. 3406.

meseleyi diplomatik yoldan bu hukuki sahada halletmek arzusunda olduğunu ortaya koymuştur.³⁷

Diğer bir durum 9 Eylül 1936'da perefede edilen andlaşma ile Suriye'de manda idaresinin son bulduğu ancak burada İskenderun Sancağı'na tanınan bazı haklardan hiç bahsedilmemiş olması Türk hükümetinin tepkisini çekmiş ve yapılan ikili görüşmelerden bir netice alınmayınca 6 Ekim 1936'da Milletler Cemiyeti'ne, 9 Ekim 1936'da Fransız hükümetine resmi bir nota verilmişti. Bu nota'da Suriye'ye tanınan bağımsızlık hakkının İskenderun Sancağı'na tanınması istenmişti.³⁸ Fransız hükümeti bu notaya 10 Kasım 1936'da olumsuz cevap vermiş, bundan Türk hükümeti pek olumlu bir sonuç alamamıştır.

1936 yılının bir diğer önemli durumu ise; Atatürk'ün emriyle Antakya-İskenderun ve havalisinin ismi bu tarihten itibaren "**Hatay**" olması, cemiyetin adının ise "**Hatay Hakimiyet Cemiyeti**" olarak değiştirilmesi ayrıca Mersin, Dört-yol, Hassa ve Kilis'te birer şubelerinin açılması sağlanması olmuştur.³⁹

Atatürk ise 1 Kasım 1936'da T.B.M.M.'nin açış konuşmasında, sancağın sahibinin Türkler olduğu,, bu bakımdan Fransa ile Türkiye arasında uyuşmazlık konusu olan bu durumun çözümünün gerektiğini belirtmiştir. Dışişleri Bakanı **Tevfik Rüşü Aras**'ın İskenderun Sancağı (Hatay) sorunu konusunda Milletler Cemiyeti Genel Sekreteri'ne bir telgrafta özetle "Türkiye ile Fransa arasında Hatay konusunda bir ihtilafın olduğu muhakkaktır. Bu bakımdan 10 Aralıkta toplanacak olan fevkaledede toplantıda; Türk ahalinin emniyetinin sağlanması hususunun gündeme alınması" istenmiştir.⁴⁰

Fransa Türkiye'nin sert tutumu karşısında sorunun Milletler Cemiyeti Konseyi'ne götürülmesini teklif etmiş, Türkiye'de bunu hemen yerine getirmiş ve 10 Aralık 1936'da Konsey'e bir muhtıra vermiştir.

14 Aralık'ta Konseyde ilk görüşmeler başlamıştır. 16 Aralık'ta Konsey, uyuşmazlığın çözümü için bir rapor hazırlamak üzere Konseydeki İsveç temsilcisi Sandlar görevlendirilmiştir. Bunun üzerine 31 Aralıkta Sancağa varıp çalışmalarına başlamıştır. Bu arada Hatay bayrağının şekli bizzat Atatürk tarafından be-

37 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 29-30; Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 92-100.

38 Fahir Armaoğlu, a.g.e., 348; Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi* İstanbul, 1982, s. 365; Aptülâhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diploması*, s. 306.

39 Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, 575; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (1920-1945)* C.I, s. 533; Bekir Tünay, "*Atatürk ve Hatay*", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, S. 5, s. 458.

40 Mehmet Gönlübol-Cem Sar, *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*; s. 335, Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 365; *Yurt Ansiklopedisi, Hatay Maddesi*, C.5 s. 3407.

lirlenmiş ve Hatay'lılara armağan edilmiş, 27 Aralık 1936 günü ilk olarak cemiyetin İstanbul'daki merkezine çekilmiştir.⁴¹

Hatay için çözüm yolları aranırken olaylar da tırmanmaya devam etmiş, Antakya'da Arap göstericiler bir yürüyüş sonrası Türklere saldırmış bunun üzerine 12 Ocak günü de Türkler bir yürüyüş yapmış, İstiklâl fikri tekrar gündeme getirilmiştir.

27 Ocak 1937'de Türk ve Fransız Hükümetlerinin aralarında vardıkları bir ilke anlaşması sonucu bir metin hazırlanmış ve Milletler Cemiyeti'nin sözcüsü tarafından konseyin onayına sunulmuştur. Metin üzerinde yapılan görüşme tartışmalardan sonra İngiltere'ninde arabuluculuğu ile Sancak için bir statü benimsenmiştir.

Buna göre; İskenderun Sancağı, içişlerinde bağımsız, dışişlerinde Suriye'ye bağlı kendine has bir anayasasıyla yönetilen ayrı bir varlık olacaktı. Fransa ile Türkiye anlaşma yaparak Sancağın toprak bütünlüğünü birlikte garanti altına alacaktı.

Bu başarı Atatürk tarafından Başvekil İsmet İnönü'ye çekilen telgraf ile kutlanmıştı. İnönü bu telgrafa cevabi teşekkürünün yanında 29 Ocak 1937 günü T.B.M.Meclisinde vermiş olduğu nutkunda, uzun uzun Sancak halkı hakkında bilgi vermiş, emniyetinin Fransa ve Türkiye tarafından temin edilmesinin önemini vurgulamıştır. Ayrıca bu durumun sulh için büyük bir zafar olduğunu belirtmiştir.⁴²

Konsey, Hatay Anayasa'sını 29 Mayıs 1937'de benimsenmiş ve bu anlaşmanın yapılmasını sağlamıştı. Ancak 1937 yılında Cenevre'ye giden heyette bir başarı elde edemeden memlekete dönmek zorunda kalmıştır. Fakat bir müddet sonra ikinci bir heyet **Abdurrahman Melek, Şükrü Kaya, Hasan Rıza Soyak ve Şükrü Sökmen Süer** Cenevre'de zorlu bir mücadeleden sonra Cenevre'den bir heyetin Hatay'da yapılacak plebisit hususunda gözlemci olarak katılmaları konusunda Türk tezinin kabul edilmesini temin etmişlerdir.

Bunun üzerine Türkiye'de ki bütün Hataylıların oylarını kullanabilmek için yurtlarına gelmeleri bütün engellemelere rağmen sağlanmıştır. Aynı zamanda oy

41 İsmail Soysal, a.g.e., (920-1945) C.I, s. 534; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, a.g.e., Ankara, s. 128-129; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 170.

42 Şükrü Erkal, "*Atatürk ve Hatay*", *Atatürk Haftası Armağanı*, s. 22-24; Fahir Aramaoğlu, a.g.e., C.I, 349; İsmail Soysal, a.g.e., (920-1945) C.I s. 534; Mehmet Gönlübol-Cem Sar, a.g.e.; C.II. s. 337-345; Hamza Eroğlu, a.g.e., s. 366; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 175.

kullanmak için gelen Abdurrahman Melek İskenderun Sancağı Valisi olmuştur.⁴³

30 Ağustos 1937'de İskenderun ve Antakya'da resmen Türk konsolosluklarının açılmasıyla Türkiye, Hatay'da daha etkin bir siyaset izlemeye çalışmışlardır. İlk anda Beyrut Başkonsolosu **Faik Zihni Bey** tarafından yürütülen konsolosluğa daha sonra **Fürüz Kesim Bey** atanmıştır.

Hataylılar yeniden yörelerine dönmeleriyle ekonomik durum daha iyiye gitmeye başlamış, fakat her cemaat aynı şekilde örgütlenme çalışmalarına girince bir takım sürtüşmeleri de beraberinde getirmiştir.⁴⁴

Konsey, 31 Ocak günü, İsveç temsilciliğinin başkanlığında Türkiye, Fransa, İngiltere ve Belçika temsilciliklerinden oluşacak bir komiteyle, yönetmelikte gerekli düzeltmelerin yapılmasına karar verince Komite de, çalışmalarına başlamış ve 7 Mart 1938'de düzeltmeleri yapmıştı.

Hatay'da Bir Devletin Kurulması

Hatay'da yapılan plebisitin olumlu netice vermesinden sonra **Cemiyet-i Akvam** (Milletler Cemiyeti) burada Millet Meclisi seçiminin kendi gözetiminde yapılmasına karar vermiştir.

8 Mart günü ise satatüye aykırı olmasına rağmen "Suriye İstiklâli'nin" yıldönümünün kutlanması için Sancakta resmi daireler ve okulların tatil edilmesi kararlaştırılmış ve karar uygulanmıştır. Ancak bunun ardından ise 12 Mart 1938 günü delegeler tarafından yayımlanan bir kararla 29 Kasım 1938 günü de "Sancak Bağımsızlık Günü" olarak resmi bayram ilân edilmiş ve dengeleme siyaseti güdülmeye çalışılmıştır.⁴⁵

15 Nisan 1938'de Hatay'da seçim işleri başlamış ancak, seçim komisyonu da dahil olmak üzere bütün resmi otoriteler Türk seçmenlere her türlü müşkilatı çıkararak sağlıklı bir seçimin yapılmasını istemeyenlere karşı da bir Türk Tuğayının müşahit olarak Hatay'da bulunmasında fayda olacağı belirtilmiştir.

Bu sırada Hatay'da yeni kargaşa başlamış, öldürme ve yaralama olayları görülmüş, ancak Türkler soğukkanlılık göstermek suretiyle bu seçimin gerçekleşmesine yardımcı olmaya çalışmışlardır. Buna rağmen bu çabalar da sonuç

43 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 100-103; Abdurrahman Melck, a.g.e., s. 35-38; Mehmet Gönübol-Cem Sar, a.g.e., s. 131-133.

44 *Yurt Ansiklopedisi, Hatay Maddesi*, C.5, s. 3408; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 179.

45 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 187.

vermemiştir. Atatürk bunun üzerine ordu birliklerini denetlemek üzere 10 Mayıs 1938'de Mersin'e hareket etmiş, taşıdığı özel amaç, bu denetlemeler sonunda kendini göstermiş ve Fransa Hatay sorunu üzerindeki tutumunda köklü değişiklikler yapmasına ve havanın yumuşamasına sebep olmuştur.⁴⁶

Bu arada Atatürk'ün yurt gezisi çerçevesinde 19 Mayıs günü bayram kutlamasını ve töreni izledikten sonra özel treni ile 20 Mayıs'ta Mersin'e gelmesi halk arasında büyük sevinç yaratmış ve coşkun bir gösteri ile karşılamışlardı. Atatürk burada Hatay'la ilgili çalışmalar hakkında bilgi almış üç gün Mersin'de kaldıktan sonra bir açıklama ile Hatay Meselesi halledilinceye kadar Mersin'de kalacağını duyurmasına rağmen 24 Mayıs günü Adana'ya geçmiş ve askeri birliklerin resmi geçidini izlemiş, bununla yabancı elçiliklere bir mesaj vermek istemiştir. Ancak resmi geçit töreninde fazla ayakta kalması sebebiyle rahatsızlığı artmış ve Ankara'ya dönmek zorunda kalmıştır.⁴⁷

Seçim sonrası 5 Haziran 1938'de **Abdurrahman Melek** vali olarak Türk muhalefetine fikirleri sorulmadan Fransızların hizmetini kabul etti gibi iddialar ile makama oturmuş olduğu söylenmiş ise de, Ankara'nın desteği sonucu bu durum yatıştırılmıştır. Bir gün sonra ise taraflı davranışlarıyla, Türklere karşı sert tutumuyla tanınan Fransız delege Roger Garreau görevden çekilmiş ve sancaktan ayrılmış yerine Yarbay Collet getirilmiştir. Bu kumandan ilk icraat olarak sıkıyönetimi ilân etmişti.

5 Haziran'da ise Sancak Umum Valisi **Dr. Abdurrahman Melek** göreve başlamış, ilk icraat olarak **Süreyya Halef'i** Antakya kaymakamlığına, Avukat **Yazar Vedi Münir Karabayı** da Antakya Belediye Reisliğine tayin etmişti. Böylece Fransa ile Türkiye arasında Hatay konusunda bir anlaşma sağlanmış ve uygulama esaslarının belirlenmesi için Genelkurmay 2. Başkanı **Orgeneral Asım Gündüz** 11 Haziran'da Ankara'dan hareket etmiş, ertesi gün İskenderun'a gelmiştir.⁴⁸

Ancak 13-14 Haziran akşamı Hristiyan mahallesinde bir Türk'ün öldürülmesi Türklere infialine sebep olmuş, Hristiyan mahallesi taş ve sopalar ile saldırı zorlukla durdurulmuş, sonuçta sorumlu bazı kişileri tutuklamışlar ve Türklere teskin edilmesini sağlamışlardır. Bu arada Türk hükümeti 17 Haziran

46 Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı*, s. 26-27; Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi*, s. 576.

47 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 190-191.

48 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 192-193.

1938'de Sancak'taki durumu Fransız hükümeti ve Milletler Cemiyeti katında protesto etmiş, sonunda Türk ve Fransız hükümetleri Milletler Cemiyeti'nden seçim çalışmalarını durdurmasını Konseyden istemiş ve Konsey'in Sancak'tan ayrılmasına ve bu gerginlik sonucu Türkiye'nin sınıra 30.000 asker yığmasına sebep olmuştur.⁴⁹

23 Haziran 1938 günü Orgeneral Asım Gündüz başkanlığında bir Türk heyet General Hutsinjer ile görüşmek üzere İskenderun'a oradan büyük bir coşku ve tezahürat ile Antakya'ya vasil olmuşlardır. Heyetler arasındaki görüşme bir hafta sürmüş, bir anlaşma ile askeri bir protokol imza edilmiştir. Yapılan muhtelif temaslar sonucu Türk heyeti olup bitenleri yerinde görmek ve dinlemek suretiyle Hatay mescesine bakışları daha belirgin bir hal alması mümkün olmuştur.

26 Haziran 1938 tarihinde alınan bir karar üzerine Türk ve Fransız hükümetleri statü ve Anayasa'nın tatbikini temin etmek için, Sancak'ta ilk seçim işlerinin kontrolünü birlikte uygulamaya karar vermişlerdir. İki devletin mümessilleri, hangi ırk ve dine mensup olurlarsa olsunlar seçim işlerinin en ufak şekilde ihlaline musamaha etmeyecekleri ve en şiddetli tedbirleri alacaklarını bildirmişlerdir.⁵⁰

13 Haziran'da başlayan görüşmeler sonucu yedi bölüm halinde hazırlanan 32 maddelik protokol, Türkiye adına Orgeneral Asım Gündüz, Fransa adına da Tümgeneral Untziger tarafından imzalanmıştır. Bunu 4 Temmuz'da Ankara'da imzalanan Türkiye-Fransa Dostluk Andlaşması izlemiştir.⁵¹

Antakya'da General Asım Gündüz ile Fransız Generali tarafından imzalanan bu andlaşmanın aslı 1937 Türk-Fransız Andlaşması'nın 2. maddesine dayanıyordu. Buna göre Sancağın toprak bütünlüğü, dış güvenliği sağlayıcı önlemler alınacaktı. Bu çerçevede Sancağın güvenliğinin sağlanması için gerekli önlemleri düzenlemiş, Sancağ'a girecek Türk Kuvvetleri konusunda ek bir anlaşma ile belirtilmiş ve bu andlaşmanın Sancak'taki manda yönetimi süresince geçerli olacağı belirtilmişti.⁵²

4 Temmuz gecesi Antakya'da yakında Türk askerinin Hatay'da olacağı haberi yayılmaya başlanmış, bir anda halk yollara düşmüş, Payas mıntıkasında

49 Abdurrahman Melek, *Hatay Nasıl Kurtuldu*, s. 49-54; İsmail Soysal, a.g.e., C.I, s. 538; *Yurt Ansiklopedisi*, Hatay Maddesi, C.5, s. 3408.

50 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 54-60; Aptülâhat Akşin, a.g.e., s. 306,

51 Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay Atatürk Haftası Armağanı*, s. 28; *Tan Gazetesi*, 5 Temmuz 1938, İstanbul, s. 1.

52 İsmail Soysal; a.g.e., C.I, s. 539.

Binbaşı Süleyman Bey kumandasında ki Türk birliği, daha sonra da Hassa Kazası hududunda Aktepe mevkiinde Alay kumandanı Şükrü Kanatlı'yı ve Türk askerlerini selamlamaya başlamıştı.

Alayın yürüyüşü Kırıkhan ve Belen'de de büyük bir coşku ile ve alkış ile karşılanmış, nihayet karargâh Belen'e yerleşmişti. Herkes Türk ordusunu karşılamak için şehri tamamen boşaltmış, yüzünü aşan muazzam bir kalabalık tarafından alkışlar ile sevinçten göz yaşları dökmeye ve dualar edilmeye başlanmıştı.

Bu durumu; Genelkurmay Başkanlığı tarafından Dahiliye, Millî Müdafaa ve Hariciye Vekâleti'ne göndermiş olduğu Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak imzası ve 3 Temmuz 1938 tarihli Telgrafta özetle "Antakya Askeri Andlaşması bu gün imza edilmiştir. Alayın 4 Temmuz 1938 saat 4'den itibaren Hatay'a harekete hazırlanması lazımdır". diyerek müjdeli haber verilmiştir.⁵³

Tugay'ın 5 Temmuz 1938'de Hatay'a girmesi bölgedeki Türkler üzerinde çok büyük bir moral düzelmesine, sevince boğulmasına sebep olmuştur. Bu durum Hatay meselesinde bir dönüm noktası olmuş, Meclis seçimlerinin de dürüst ve güven içinde yapılacağı inancını yaratmıştı.

Ordunun Hatay'a girişi hususunu Genelkurmay Başkanlığı 6 Temmuz 1938'de bakanlıklara gönderdiği telgrafta şöyle açıklanmıştı. Özetle; Hatay'a giren takviyeli alayımızın Payas grubu dün 5 Temmuz günü İskenderun'a varmıştır. Ancak Alayın büyük bir kısmı 6 Temmuz saat 6.40'ta Kırıkhan'a oradan Bilan ve Bedregeye doğru yürümüştür. Hatay halkının Türk ordusunu karşılama hususunda göstermiş olduğu heyecan yazı ile anlatılamayacak kadar büyüktür."

Bütün bunlara rağmen seçimde kan dökülmüş, İskenderun, Reyhanlı ve Antakya'da kanlı çatışmalar olmuş, her tarafta asayişsizlik yüzünden seçim büroları çalışmaz hale gelmişti.⁵⁴

8 Temmuz'da ise Türk ordusu Reyhanlı'ya girmiş, burda da büyük bir

53 Mehmet Gönübol-Cem Sar, *Atatürk'ün Millî Dış Politikası*, C.II, Ankara, 1992, s. 382-383, Belge. 75; Hamza Eroğlu, a.g.e., Mehmet Gönübol-Cem Sar, a.g.e., s. 366; Aptülâhat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasi*, Ankara, 1991, s. 304.

54 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 105; Burada, Mürseloğlu Kemal Bey'in, daha önce Türk ordusu Hatay'a girdiği takdirde kızı Necla'yı kurban edeceği sözünü yerine getirmek üzere Albay Şükrü Kanatlı'nın atının ayakları altına kızını yatırarak kurban etmek istemesi ve buna Albay Şükrü'nün mani olarak bir koç kurban etmesi çok enterasan olaylardandır. Abdurrahman Melek, *Halay Nasıl Kurtuldu*, s. 44-45; İsmail Soysal, a.g.e., C.I., s. 539; *Yeniğün Gazetesi*, 6. Temmuz 1938, Antakya, s.1

coşku ile karşılanmış, böylece 18 yıllık takip edilen güzel politika sonrası kutsal bir dava gayesine ulaşmıştı.⁵⁵

Türk-Fransız yakınlaşması sonucu 22-31 Temmuz 1938 tarihleri arası Hatay seçimlerinin Milletler Cemiyeti yerine ortaklaşa yönetilme kararı bir Yüksek Seçim Kurulu oluşturulmuş ve seçimlere gidilmeye başlanmıştı. Neticede 1 Ağustos 1938'de Seçimler sonucu;

Türk Cemaati seçmen sayısı 35.834, Milletvekili sayısı 22; Alevi Cemaati seçmen sayısı 11.319, Milletvekili sayısı 9; Ermeni Cemaati seçmen sayısı 5.504, Milletvekili sayısı 5; Sünni Arap Cemaati seçmen sayısı 1845, Milletvekili sayısı 2; Rum Ortodoks Cemaati seçmen sayısı 2.098, Milletvekili sayısı 2 olarak belirlenmişti.

Ayrıca vilayetlere göre ise; Antakya'da; 14 Türk, 7 Alevi, 1 Ermeni, 2 Rum ve Ortodoks, 2 Arap, İskenderundan; 3 Türk, 2 Alevi, 1 Ermeni, 1 Rum Ortodoks, Kırıkhan'da; 5 Türk, 2 Ermeni milletvekili olarak dağılım yapılmıştı.⁵⁶

Nihayet Türk ve Fransız ordularının garantisi altında Hatay'da Millet Meclisi seçimi sonunda Atatürk'ün de adayı olan **Tayfur Sökmen** 2 Eylül 1938 de Hatay Cumhurbaşkanlığı'na getirilmiş, yemin merasiminden hemen sonra ise Başbakan olarak **Dr. Abdurrahman Melek Bey** atanmıştı. Aynı gün Devlet'in adı "**Hatay**" olarak kabul edilmişti.

Tayfur Sökmen Atatürk'e teşekkür mektubu yazmış, Atatürk'te onu 4 Eylül 1938'de çektiği telgraf ile tebrik etmiştir.⁵⁷

Bu mutlu olayın akabinde Hatay Millet Meclisi parlak bir törenle ilk toplantısını yapmış, "**Hatay Cumhuriyeti**" adıyla bir devlet kurulmuş ve Hatay bayrağı resmen göndere çekilmişti. Daha sonra toplantıya katılan bütün Milletvekilleri, Mecliste Türkçe yemin ile yeni devletin resmi dili Türkçe ve Arapça olduğunu açıklamıştı.

2 Eylül'de Türkiye Hükümeti Cevat Açıkalın'ı Sancağa sürekli görevle olağanüstü temsilci atamıştı.

55 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 54-57; Tahsin Ünal, a.g.e., s. 577; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 198.

56 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 61; Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı*, s. 30; İsmail Soysal, Mehmet Alpargu-İsmail Özçelik-Nuri Yavuz, a.g.e., s. 174; İsmail Soysal, a.g.e., C.I, s. 540; Aptülahat Akşin, a.g.e., s. 307.

57 Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 61; Şükrü Erkal, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı*, s. 30-31; İsmail Soysal, a.g.e., C.I, s. 540; Fahir Aramaoğlu, a.g.e., C.1, 351; *Yeniğin Gazetesi*, Antakya, 2 Eylül 1938, Antakya, s. 1

6 Eylül 1938'de Hatay'ın ilk kabinesini, mecliste hükümet programını okuduktan sonra itimat reyini almış, Hatay Anayasası kabul edilmiş, Sancak yerine "**Hatay Devleti**" yönetim şekli ise "**Cumhuriyet**" olarak 1. madde de belirtilmiştir. Yine aynı gün daha önce bizzat 1936 yılında Atatürk'ün çizdiği bayrak, al zemin üzerine beyaz ay ve ortası al bir yıldız kabul edildiği gibi Suphi Berreket tarafından Mecliste Hatay Türklerinin de bir milli marşının olmasının gerektiğini belirterek "Bütün Türkler için yapılmış olan Türkiye Milli Marşı'nın aynen kabul edilmesi" şeklindeki teklifi ayakta alkışlanmış ve "İstiklâl Marşı" mız Hatay Devleti'nin de "Milli Marşı" olmuştur.⁵⁸

Neticede Meclis Başkanlığı'na Abdülğani Türkmen, Devlet Başkanlığı'na Tayfur Sökmen seçilmişti. Ayrıca Abdurrahman Melek; Başbakanlık Dahiliye, Hariciye Müdafaa ve Emniyet işlerini; Cemil Yurtman, Adliye; Cemal Baki, Maliye ve Gümrük; Ahmet Faik Türkmen, Maarif ve Sıhhiye; Kemal Alpar, Nafia ve Ziraat Vekâleti'ne tayin edilmişler, ayrıca Adli teşkilat baki kalmak şartıyla bir yüksek mahkeme, İdari taksimat, 1500 kişilik bir jandarma teşkilatı kurulmuştu. Bunun yanında gümrük işleri Suriye ile müştereken idare edilecekti. Suriye ile siyasi ve askeri sınır olmayacaktı. Hatay Devleti'nin harici temsili Suriye Rejicumhuru'na ait olacaktı.⁵⁹

Yeni hükümet'i pek çok zorlukların beklediği muhakkaktı. İşte bekleyen zorluklardan birisi cemaatlerin birbirlerine sıcak bakmalarını sağlamaktı. Diğer bir durum ise Hatay hudut kapısının Türkiye'ye kapalı olması gibi Suriye-Hatay kapısının da Fransızlar tarafından kapatılma korkusu olmuştur. Nitekim bir müddet sonra Fransızlar bu kapıyı da kapatmak suretiyle Hatay Devleti'ni her bakımdan zor durumda bırakmıştı. Fakat Türkiye bu oyunu bozmuş, Türkiye Hududu'nu Hatay Devleti'ne açmıştı. Böylece ticari ilişkiler artmış, Fransızlar'da hilenin tutmaması üzerine yanıldıklarını anlamış ve hudut kapısını tekrar açmıştı.⁶⁰

Hatay'ın Anavatan'a İlhakı

Atatürk'ün Hatay davası için göstermiş olduğu büyük alaka memleket dahilinde ve haricinde çok kendini göstermiş ve çalışmalarında etkili olmuştu. Ancak bu aşamada 1938 yılının şüphesiz en büyük üzücü olayı, esareten kurtardığı kırk yıllık Türk yurdunun Anavatan'a ilhakını görmeden ayrılan Atatürk'ün ölümü olmuştu. Bütün dünyada olduğu gibi Hatay'da olay duyulduğunda sonsuz bir üzüntü

58 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 213.

59 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 211.

60 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 105-116; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 65; İsmail Soysal, a.g.e., C.I, s. 540; Tuncer Baykara, *Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri*, İstanbul, 1991, s. 133-134.

ve eleme boğmuştu. Fakat bu çalışmaların yine de devam etmesine ve Hatay'ın Anavatan'a bağlanmasına gayreti azaltmamıştı. Nitekim 1 Aralık 1938 günü Hatay ürünlerinin Türkiye'ye gümrüksüz girmesi hakkındaki kanun yürürlüğe girmiş, Hatay hükümeti de Türkiye'den gelenlerin pasaportsuz sadece nüfus kağıdı ile girmeleri kararını almıştır. Yine 22 Aralık 1938 tarihinde Hatay Vatandaşlığı kanunu kabul edilmesi bu aşamaları daha rahat hale getirmiştir.⁶¹

Ancak bu dava aleyhinde çalışanlar propaganda faaliyetlerini de eksik etmemişler ve Hatay davasının artık eskisi gibi hızlı yürütülemeyeceğini yamk suretiyle morallerin bozulmasına çalışmışlar, bu arada bir kısım kaçaklar geri dönerek muhalefetlerini artırmışlar, Suriye basını hoş gitmeyen yazılar yazmaya başlamış, İskenderun'da İtalyan tebasından olanlar da siyasi propaganda faaliyetlerini arttırmışlar ve davanın zayıflaması için çaba harcamaya çalışmışlardır.

Ancak 1939 Martunda Türkiye'de yapılacak Milletvekili seçiminde **Tayfur Sökmen**'in Antalya'dan, **Abdurrahman Melek**'in Gaziantep'ten aday gösterilmeleri ve Büyük Millet Meclisine seçilmeleri Hatay'ın Anavatana ilhak edilmek üzere bulunduğu kanaatini ortaya çıkarmıştı. Bu durum kökü yabancılara dayanan sabotaj hareketlerini başlatmış, huzuru bozma hareketleri sonucu endişeler artmaya başlamıştı.

Hatay Devleti bir yandan kuruluşunu tamamlamaya çalışırken ve hükümet programına göre halkın refah seviyesini arttırmayı düşünürken, diğer yandan da Türkiye ile birleşme arayışı içine girmiş, 29 Mayıs 1937 andlaşması ile hem Türkiye'nin, hem de Fransa'nın ortak garantisi altında bulunduğundan, Hatay'ın Anavatan'a katılma istekleri yeni problemleri beraberinde getirmişti.

Bütün bunlara rağmen Hatay Millet Meclisi oybirliği ile 23 Haziran 1939'da büyük tezahürat içinde heyecanlı konuşmalardan sonra Fransa ile Türkiye arasında Hatay topraklarının Türkiye'ye iadesine dair "**Hatay Andlaşması**" imzalanmıştır. Neticede 30 Haziran 1939'da Anavatan'a katılma kararı vermiş, "**Hatay hükümetine**" son verilmiştir.

Andlaşma Dışişleri Bakanı **Şükrü Saraçoğlu** ve Fransa'nın Ankara Büyükelçisi **Rene Masigly** tarafından imzalanmış. Türkiye ile Suriye arasındaki top- rak sorunlarının kesinlikle çözümü sağlanma yoluna gitmişti.

Bu andlaşmayı zaten Milletler Cemiyeti daha önce 19 Mayıs 1939'da An-

61 Mehmet Tekin, a.g.e., s. 221-222.

takya'da belirlenen bir protokol ile belirlemişti. Fransa Hatay'ın Türkiye'ye geçmesine razı olmuştu. Fransız kuvvetlerinin bir ay içinde ülkeyi boşaltması kabul edilmiş, Suriye'nin toprak bütünlüğü ve iç güvenliği önlemek yükümlülüğünü iki devlet kabul etmişti. Ayrıca; Hatay'da oturanlara uyrukluk seçme hakkını tanımışlar, Mezarlıkların korunması belirlenmiştir.

Böylece sabık Hatay Devlet Başkanı ve Antalya Milletvekili Tayfur Sökmen 1 Temmuz günü veda ziyaretlerinde bulunmuş ve 2 Temmuzda Ankara'ya uğurlanmıştır.

Türkiye'de 7 Temmuz günü bir yasa ile Hatay ilini kurup bağlanma işlemini kesinleştirmiş, yönetim Türkiye Fevkaledi Komseri Cevat Açıkalın'a devredilmişti.⁶²

10 Temmuz'da Suriye adına Meclis Başkanı Nasuhi Buhari Fransız Hükümeti'ne bir nota vermiş, kendisinin haberi ve izni olmadan yapılan bu anlaşmanın, mandanın amacına ve ilgili hakların istogüne ters düştüğünü açıklamıştı.⁶³

Büyük Millet Meclisinden çıkan özel bir kanunla Hatay Anavatan'a ilhak edildikten sonra Fransız askerleri de Hatay'dan çekilmiş, 23 Temmuz 1939 günü Hatay'a gelen Türk Heyeti ve mahşeri bir kalabalık ile ilhak töreni üç gün üç gece devam eden şenlikler ile Hatay'ın Kurtuluş Bayramı kabul edilmiştir.

Daha sonra ise Hatay Devleti bayrağı İsmet İnönü'ye teslim edilmiş, bu davada Hatay Türkleri güzel yurtlarını Anavatan'ın bölünmez bir parçası olduğunu ve Misak-ı Millî hudutlarından birini daha gerçekleştirmenin huzurunu ve zevkini tatmışlardır.⁶⁴

Şüphesiz Hatay'ın Anavatan'a katılmasına bazı tepkiler olmuştur. Nitekim bunlardan birisi Fransa ve diğeri Suriye olmuştur. Bu tepki o kadar uzun sürmüştür ki Suriye halâ Hatay'ı sınırları içinde göstermeye devam etmektedir.

SONUÇ

Hatay Meclisi'nin oybirliği ile Anavatan'a katılma kararı alması şüphesiz Atatürk dönemi dış politikasının en önemli başarılarından birisi olmuştur. Her ne kadar Atatürk bu mutlu olayı görememiş ise de Atatürk'ün üstün gayretleri ve iz-

62 Mehmet Alparğu - İsmail Özçelik - Nuri Yavuz, a.g.e., s. 174; Tahsin Ünal, a.g.e., 577.

63 İsmail Soysal, a.g.e., C.I, s. 542-543; Mehmet Gönlübol - Cem Sar, a.g.e., s. 133-134.

64 Tayfur Sökmen, a.g.e., s. 117; Abdurrahman Melek, a.g.e., s. 82-84; Şükrü Erdal, *Atatürk ve Hatay, Atatürk Haftası Armağanı*, s. 30-31.

lemiştir. Bu millî bir politika sonucu Misak-ı Millî sınırlarına bir adım daha atılmış ve "Kırk Asırlık Türk Yurdu" düşman elinde bırakılmamıştır.

Türkiye ile Fransa arasında Hatay uyuşmazlığı 23 Haziran 1939 Ankara Andlaşması'yla kesin biçimde çözülmüş, 24 Temmuz'da ise son Fransız askeri de Hatay'dan çekilmesi ile Hatay Anavatan'a katılmış ve 19 Ekim 1939'da yine Ankara'da Türkiye-İngiltere-Fransa üçlü ittifakı imzalanarak durum biraz daha garanti altına alınmıştır. Fakat Türkiye ile Suriye arasındaki ilişkilerin de yeniden düzenlenmesi gerekmiştir. Nitekim bu durum ancak daha sonra yapılan 15 Mart 1940 sözleşmesiyle sağlanabilmiştir.

Türkiye Suriye'nin bağımsızlığını ilanı ile İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin çekilmesiyle 8 Mart 1946 günü tanımış, onunla siyasal ilişkileri geliştirmeye çalışmıştır. Neticede Türkiye'nin İlk Şam Elçisi Abdullah Akşin 26 Haziran 1946, ilk Suriye Elçisi ise İhsan Şerif 2 Temmuz 1946 da göreve başlamıştır.

Hatay meselesinin çözümünde şüphesiz Atatürk'ün azim ve kararı bilhassa zamanlaması çok mükemmel olmuştur. Çünkü, bir müddet önce iki büyük mesele; Boğazlar sözleşmesi imzalanmış, İngiltere, Rusya, İtalya ve Balkanlarda istikrarlı bir politika sonrası durum Türkiye'nin lehine olmuştur.

Bu meselede ise hiç bir askeri hareket olmadan Türkiye'nin güney hudutları güvenlik altına alınmış, Hatay meselesinin çözümünde daha rahat hareket etme imkânı bulunmuştur.

Türkiye'nin bütün iyi komşuluk münasebetlerine rağmen Hatay'ın Anavatan'a katılmasından önce Türk vatanına karşı sürdürülen soğuk savaş Anavatan'a katılmasından sonra da devam etmiş, bu günlere kadar toprak bütünlüğümüzü tehdit eden bölücü faaliyetler komşu ülkelerden ve bilhassa Suriye'den gelmeye devam etmiştir.

Bu cümleden Hatay'ın Anavatan'a ilhakından sonra bile Hatay topraklarını her türlü haritada kendi millî sınırları içinde göstermeye devam etmektedir. Yine Hatay konusunda Suriye 1983 yılından beri Suriye coğrafyası ders kitaplarında ülkenin kuzey sınırlarını, ülkemizin güneydoğu sınırları içine kadar dayandırmış, Türkiye-Suriye sınırını, Dicle-Habur kavşağından başlatarak, Mardin, Diyarbakır, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Adana ve İçel illeri çekinmeden gösterilebilmiştir.⁶⁵

65 Hayati Doğanay, "Türkiye'nin komşuları ve Yabancı Atlaslarda Türkiye" *Türk Kültürü*, s. 304, Ankara, 1988, s. 304-469; Mehmet Tekin, a.g.e., s. 2249.

Suriye bununla da kalmamış tıpkı Yunanistan'ın megalaa-ideası gibi bu toprakların Türkiye tarafından silah zoru ile ele geçirildiğini iddia edebilmesi ve yayılmacı politikasının bir sonucu olarak bizden toprak talebinde bile bulunabilmesi düşündürücüdür.

Şüphesiz Suriye'nin bu cesareti nereden aldığı çok haklı olarak Türk Milletinin zihninde merak konusu olmaya devam etmektedir.